

قرارداد ۱۹۱۹ بدون ایران و با نظر انگلیس با پرداخت رشوه به قوام السلطنه بسته شد. خبر امضای این توافق موجی از اعتراض و قیام را در ایران برانگیخت که یکی از آن‌ها قیام شیخ محمد خیابانی بود

بسیجیان ایران

از جنبش جنگل تا مقاومت در پوشهر علیه استعمار

مهدی پورصفا
خبرنگار

محمدتقی پسیان قیام در منطقه خراسان

قیام کلنل محمدتقی پسیان هم در راستای مقابله با استعمار و نفوذ گسترده‌ای است که در آن زمان در ایران جاری بود. در آن هنگام استان خراسان به دلیل همجواری با امپراطوری روسیه و بعدها اتحاد جماهیر شوروی شاهد تحولات و درگیری‌های سیاسی فراوانی بود. کلنل پسیان به عنوان یکی از افسران جوان ژاندارمری جزو نیروهای ملی‌گرای و دغدغه‌مند این یگان نظامی بود. نفوذ شدید بیگانگان در دوره محمدتقی پسیان یکی از دغدغه‌های جدی او برای مبارزات گسترده بود. پسیان در دوره اول فعالیت‌های سیاسی خود در جنگ جهانی اول همراه با سایر ملیون تلاش کرد تا منطقه‌ای مستقل به دور از نظارت بیگانگان را در شهر همدان تشکیل بدهد که موفق نشد. پسیان بعد از این شکست به آلمان رفت و بعد از تکمیل مدارج نظامی در سال ۱۲۹۹ و این بار به منطقه خراسان بازگشت.

پسیان در این دوره تلاش کرد با کنترل شهر مشهد و با ایجاد نظامی مبتنی بر جمع‌آوری مالیات، یک حرکت ضد استعماری را در شرق ایران کلید زند. طبیعی بود حرکت وی مورد استقبال سیاستمداران حامی بریتانیا در ایران قرار نگیرد و نبردهای سختی میان نیروهای تحت امر پسیان و دولتی‌ها آغاز شود.

پسیان در این دوره تلاش کرد تا با مبارزه با فساد مالی درون سیستم اداری شهر مشهد و استان خراسان زمینه اداره صحیح آن را فراهم کند. با وجود اینکه مشکلات مالی و سنگ‌اندازی‌های داخلی در این استان فراوان بود اما پسیان توانست به اداره شهر مشهد، نظمی دوباره دهد.

البته در مقابل، دسیسه‌های طرفداران دولت انگلیس بخصوص قوام السلطنه در مقابل کلنل پسیان تمامی نداشته‌ها را در این منطقه عیش‌اشراط مشهود مرتب به قیام علیه دولت محلی پسیان تشویق می‌شدند. در نهایت نیز کلنل پسیان در یکی از این درگیری‌ها با عشایر مناطق استان خراسان به شهادت رسید. شهادت پسیان علاوه بر نابودی تشکیلات دولت ژاندارمری در تهران سبب شد تا جایگاه رضاخان به عنوان یک فرمانده نظامی در تشکیلات نظامی کشور تثبیت شود. هم‌اکنون مزار این نظامی ضد استعمار در مجموعه باغ نادری مشهد محل بازدید مردم ایران است.

محمد خیابانی مبارزه با قرارداد استعماری

یکی از مهم‌ترین فرازهای تاریخ ایران امضای قرارداد ۱۹۱۹ بین دولت قاجاری ایران و بریتانیا است. اتفاقی بی‌سابقه که یک کشور مستقل را به صورت دو فاکتور تبدیل به مستعمره کشور دیگری می‌کرد. انگیزه اصلی امضای این قرارداد نیز به قدرت رسیدن کمونیست‌ها در روسیه و تشکیل اتحاد جماهیر شوروی بود. انگلیسی‌ها که به دنبال بازآرایی کشورهای حاشیه روسیه برای مقابله با هجوم کمونیست‌ها بودند، ایران را لقمه خوبی برای بلعیدن دیدند.

در این میان و در حالی که دولت مرکزی ایران به دلایل مختلف در اوج ضعف قرار داشت، قرارداد ۱۹۱۹ بی‌ایران و انگلیس با پرداخت رشوه به قوام السلطنه بسته شد. خبر امضای این توافق موجی از اعتراض و قیام را در ایران برانگیخت که یکی از آنها قیام شیخ محمد خیابانی بود. شیخ محمد خیابانی به عنوان یک روحانی فعالیت گسترده سیاسی داشت و حتی در مجالس دوم و چهارم مجلس مشروطه نیز به عنوان نماینده حاضر بود.

شیخ محمد خیابانی‌ته تنها در مقابل حکومت و ثوق الدوله و تلاش برای امضای قرارداد ننگین ۱۹۱۹ قیام کرد بلکه نقطه نقل مناسبتی برای تعلق همیشگی آذربایجان به ایران در برابر تحکرات قومی بود که به دنبال استقلال و خود مختاری آذربایجان بودند. از مهم‌ترین دلایل قیام شیخ محمد خیابانی تلاش و ثوق الدوله برای ایجاد مجلسی یکدست برای تصویب توافق ۱۹۱۹ بود. تلاشی که در نهایت منجر به غیرقانونی اعلام شدن حزب دموکرات شد و زمینه‌ساز قیام شیخ محمد خیابانی را در تبریز فراهم کرد. قیامی که هدف آن ایجاد تغییرات اساسی در کشور و مقابله با بی‌عدالتی‌ها و خفقان موجود در کشور بخصوص از طرف دولت و ثوق الدوله بود. اگرچه در نهایت قیام شیخ محمد خیابانی در تبریز پس از پنج ماه شکست خورد و خود وی نیز با تیر قزاق‌ها به فیض شهادت نائل آمد اما اقدامات او و سایر وطن‌خواهان سبب شد تا قرار داد ۱۹۱۹ هیچ‌گاه به تصویب نرسد و نقشه تبدیل کردن ایران به کشوری همانند هند به شکست بیانجامد. مقبره شیخ محمد خیابانی نیز همانند سایر قهرمان‌های ملی مقابله با استعمار و استبداد مورد احترام مردم است.

میرزا کوچک‌خان جنگلی قیام در شمال ایران

زندگی و زمانه میرزا کوچک‌خان جنگلی شاید یکی از پراشوب‌ترین دوره تاریخی ایران معاصر باشد. ضعف حکومت مرکزی در اواخر دوره قاجار و تغییرات بزرگ در جغرافیای جهان در پی جنگ جهانی اول بخشی از این دوره پر فراز و نشیب است. طبیعی است که ایران پریشان حال در آن دوره سبب شد تا شخصیت‌های ملی و میهنی به دنبال نجات وطن از این شرایط و مقابله با قدرت بی‌حد و حصر نیروهای بیگانه در داخل ایران باشند. در این میان میرزا کوچک‌خان جنگلی به عنوان یکی از معتمدان این منطقه تصمیم گرفت تا خود محرک یک حرکت انقلابی در مقابل این اتفاقات باشد. مهم‌ترین دغدغه میرزا کوچک‌خان جنگلی در ابتدا مقابله با حضور قوای اشغالگر خارجی در منطقه گیلان و مازندران بود. میرزا که خود از شرکت‌کنندگان در ماجرای فتح تهران و مقابله با استبداد محمد شاه قاجار بود، می‌دید که چگونه نفوذ بیگانه مهم‌ترین دستاورد ملی ایرانیان را در حرکت مردمی مشروطه از بین می‌برد.

هدف میرزا در ابتدا مقابله با قوای اشغالگر روس و پس از آن درگیری با نیروهای انگلیسی بود که به منظور مقابله با کمونیست‌ها در منطقه گیلان و مازندران مستقر بودند. استقلال در مقابل هر گونه وابستگی به بیگانگان آنچنان مهم بود که حتی به قیمت شکست در مقابل نیروهای رضاخان و تیمورتاش حاضر به قبول شرایط آنان نشد. این در حالی است که عده‌ای هنوز هم به دنبال این هستند که میرزا کوچک‌خان جنگلی را عنصری وابسته به بیگانگان جلوه دهند.

حضور میرزا و مبارزات وی بخصوص با نیروهای انگلیسی در منطقه گیلان و مازندران به قدری مؤثر بود که حتی در دوران قحطی بزرگ در ایران و شیوع آنفلوآنزای اسپانیایی که به کشتار وسیع مردم منجر شد ولایات گیلان و مازندران همچنان رونق قبلی خود را حفظ کردند.

در محبوبیت میرزا کوچک‌خان جنگلی نیز همین بس که پس از سقوط رضاخان در شهریور سال ۱۳۲۰ سر جدا شده او با استقبال مردم بار دیگر در کنار پیکرش دفن شد و مقبره او هنوز محل زیارت مردم در شهر رشت است.

رئیسعلی دلواری پرچمدار مبارزه در جنوب

سواحل جنوب ایران به دلایل دسترسی به آب‌های گرم و خطوط مبادلات تجاری از گذشته‌های دور اهمیت زیادی برای کشورهای منطقه و دیگر کشورها داشته است. از تلاش دولت پرتغال برای تصرف جزایر ایرانی در عهد صفویه تا حضور فعلی امریکا در خلیج فارس گواهی بر این ادعاست.

در این میان هم استعمار بریتانیا تلاش فراوانی برای حضور قدرتمند در این منطقه داشت. بخصوص اینکه سواحل جنوبی ایران آغاز یک مسیر تجاری دریایی تا سواحل هند و از آنجا تا بنادر بزرگ چین بود. از همین رو انگلیسی‌ها همواره به دنبال تضمین حضور خود در این منطقه بودند. در این میان ایرانی‌ها هم به دنبال تحکیم حاکمیت ملی خود بر این منطقه در مقابل استعمار بریتانیایی‌ها بودند و رئیسعلی دلواری هم نقطه ثقل یکی از همین روایت‌هاست. رئیسعلی دلواری که همچون میرزا کوچک‌خان جنگلی در دوران مشروطیت در مقابل استبداد ایستاده بود هنگام شروع جنگ جهانی اول و تلاش انگلیسی‌ها برای تصرف ساحل جنوبی ایران، با حکم علما قیام کرد. قیام رئیسعلی دلواری و ضربات مداوم وی با جنگ چریکی بر پیکره نظامی انگلیس در منطقه به گونه‌ای بود که نیروهای انگلیسی مجبور به درخواست نیروی کمکی از هند و عراق شدند. تلاش آنها حتی با وجود فشارهای سخت نظامی از جمله بمباران پوشهر و دلوار هم به جایی نرسید. انگلیسی‌ها حتی به دنبال خریدن رئیسعلی دلواری با مبلغ ۴۰ هزار پوند بودند که باز هم رئیسعلی این رشوه آنها را بازگرداند. در نهایت نیز انگلیسی‌ها با خریدن یکی از افراد رئیسعلی موفق به شهادت وی و توقف قیام او شدند. رئیسعلی و مبارزه وی با استبداد و استعمار را می‌توان خط وصل بسیاری از اقدامات ایرانی‌ها در جنوب ایران دانست که تا امروز ادامه یافته است. همان‌گونه که شهید نادر مهدوی در مقابل ناوهای آمریکایی ایستاد و ابهت آنها را در آب‌های خلیج فارس شکست.

امروز هم با گذشت بیش از صد سال از درگذشت شهید رئیسعلی دلواری همچنان آرمان وی برای تعلق جنوب و منطقه خلیج فارس به ایران و ایرانی زنده است.